

PRIRUČNIK
ZA POSMATRANJE
UČEŠĆA ŽENA
NA IZBORIMA

**PRIRUČNIK ZA POSMATRANJE
UČEŠĆA ŽENA NA IZBORIMA**

Izdavač OSCE Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
Al. Ujazdowskie 19, 00-557 Varšava, Poljska
www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2005

Sva prava na ovu publikaciju pripadaju izdavaču. Sadržaj ove publikacije se slobodno koristi i kopira za edukativne i druge ne-komercijalne svrhe, ali mora da bude naveden OSCE/ODIHR kao izvor.

ISBN 83-60190-03-8

Dizajn Damla Suar, Ženeva, Švajcarska

Prevod: Sanja Mešanović i Svetlana Vukomanović,
Fond Centar za Demokratiju, Beograd, Terazije 3/II, Srbija

Štampano u Poljskoj, štamparija Poligrafus Andrzej Adamiak

PRIRUČNIK
ZA
POSMATRANJE
UČEŠĆA
ŽENA
NA IZBORIMA

SADRŽAJ

UVOD	6
A. Svrha ovog priručnika	6
B. Kako da koristite ovaj priručnik	7
1. OSNOVA ZA POSMATRANJE ODNOSA RODA I IZBORA: INFORMACIJE ZA SVE ČLANOVE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE	8
A. Pregled uloge izborne posmatračke misije u monitoringu učešća žena	8
B. Međunarodni standardi	9
C. Sadašnji položaj žena u globalnom liderstvu	9
D. Posebni zadaci za izbornu posmatračku misiju	10
2. PRAVNI KONTEKST: ULOGA RODNOG ANALITIČARA	14
A. Opšta ocena pravnog okvira	14
B. Ustavni temelji ženskih prava	15
C. Drugi zakoni koji utiču na jednakost žena i učešće u politici	15
D. Moguće prepreke u pravnoj zaštiti ženskih prava	16
3. IZBORNI SISTEM I SPROVOĐENJE IZBORA: ULOGA ANALITIČARA IZBORA	20
A. Izborni sistem	20
1. Proporcionalno-predstavnički sistemi	21
2. Većinski sistemi	21
B. Elementi izbornog procesa koji utiču na učešće žena	22
C. Kvote i afirmativna akcija	23
D. Učešće u organima za sprovođenje izbora	24
E. Upis birača u biračke spiskove	25

4. POLITIČKE PARTIJE I NAPREDOVANJE ŽENA: ULOGA POLITIČKOG ANALITIČARA	30
A. Unutrašnja organizacija i njene implikacije za žene	30
B. Činioci koji mogu umanjiti dobre namere	31
C. Platforma i naponi za privlačenje glasova žena	32
5. ŽENE I MEDIJI: ULOGA ANALITIČARA MEDIJA	34
A. Mediji i njihov uticaj na javno mnjenje	34
B. Opšte preporuke za praćenje	35
C. Tehnike monitoringa medija tokom izborne kampanje	35
6. STALNI I PRIVREMENI POSMATRAČI: ULOGA KOORDINATORA STALNIH POSMATRAČA	38
A. Stalni posmatrači	38
B. Privremeni posmatrači	39
7. DETALJNIJE ANALIZE I INFORMACIJE: ULOGA RODNOG ANALITIČARA	42
A. Žene u društvu	42
B. Žene u politici	43
C. Zvanični izvori informacija	45
D. Nevladine organizacije	46
ANEX: IZBOR MEĐUNARODNIH STANDARDA	48
O OEBS/ODIHR	52

UVOD

A. SVRHA OVOG PRIRUČNIKA

Sve države članice OEBS-a priznaju jednakost između žena i muškaraca kao fundamentalni aspekt jednog pravednog i demokratskog društva. One su obavezne da promovišu jednake mogućnosti za puno učešće žena u svim aspektima političkog i javnog života. Ovaj priručnik pruža osnovne smernice za sve OEBS/ODIHR Izborne posmatračke misije (EOM) u nadgledanju učešća žena u izbornom procesu. On je nastao kao deo napora ODIHR (OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava) da se poveća jednakost između žena i muškaraca uključivanjem pitanja roda u sve oblasti svog rada. Priručnik objašnjava koje to praktične korake svaka Posmatračka misija treba da preduzme kako bi rodnu perspektivu uključila u svoj rad, upotpunjavajući tako informacije u ODIHR *Brošuri za posmatranje izbora* i drugim materijalima koje je ODIHR pripremio.

Smernice date u ovom priručniku imaju za cilj da osiguraju da, kada svaka Izborna posmatračka misija izvlači zaključke o tome u kojoj meri se izborni proces pridržava OEBS obaveza i odražava univerzalne principe, ona u potpunosti uzima u obzir na koji način izborni proces utiče i na žene i na muškarce. Ni jedni izbori se ni na koji način ne mogu smatrati da su ispunili OEBS obaveze ili se pridržavali drugih međunarodnih standarda ukoliko ne obuhvataju i mogućnosti za puno i ravnopravno učešće žena.

Izvlačenje preciznih zaključaka o ovim pitanjima zahteva svest i doprinos svih članova Posmatračke misije. Posmatranje jednakog učešća žena u izbornom procesu je podjednaka odgovornost svakog člana Izborne posmatračke misije, uključujući tu i glavni tim, stalne i privremene posmatračke.

B. KAKO DA KORISTITE OVAJ PRIRUČNIK

Ovaj priručnik je napravljen s ciljem da pomogne u radu. On bi trebalo da pomogne svim Posmatračkim misijama u identifikovanju i oceni različitih elemenata koji mogu imati uticaj na jednako učešće žena u politici. Priručnik je strukturiran tako da omogućiti članovima Posmatračkih misija da se brzo usredsrede na najrelevantniji materijal za njihove specifične zadatke.

- ➔ Uvodno poglavlje daje opšti pregled i osnovne podatke o rodu i izborima korisnih svakom članu Posmatračke misije;
- ➔ Naredna poglavlja pružaju osnovne informacije o rodnim aspektima specifičnih komponenti izbornog procesa, organizovanih oko uobičajene strukture jedne ODIHR Izborne posmatračke misije. U tom smislu, postoji poglavlje o pravnim pitanjima namenjen pravnom analitičaru Posmatračke misije, poglavlje o izbornim sistemima za analitičara izbora Posmatračke misije, poglavlje o političkim partijama za političkog analitičara Posmatračke misije i poglavlje o ženama i medijima za analitičara medija Posmatračke misije, kao i poglavlje koje daje smernice za koordinatore stalnih posmatrača;
- ➔ Za Posmatračku misiju koja ima nekog stalno angažovanog rodnog analitičara ili pomoćnika osobe stručne za pitanja rodne ravnopravnosti, poslednje poglavlje pruža smernice o dodatnim informacijama koje će biti od koristi za dalje istraživanje kad god je to moguće;
- ➔ Anex pruža izbor ključnih OEBS obaveza i drugih međunarodnih standarda relevantnih za učešće žena na izborima;
- ➔ Veliki broj podsetnika uveden je kao pomoć članovima tima Posmatračke misije kako bi što pre počeli da rade na važnim činjenicama vezanim za posmatranje učešća žena, i da obezbede brz pregled pitanja kojima treba da se bavi svaki član tima. Ne treba očekivati da će se Posmatračka misija pozabaviti svakim pitanjem.

Kako su uslovi u kojima se odvijaju svaki izbori jedinstveni, sve teme obrađene u ovom priručniku neće biti relevantne za sve izbore koji se posmatraju. Po istom principu, različite Posmatračke misije biće u mogućnosti da se manje ili više posvete pitanjima roda u zavisnosti od njihovog obima, dužine trajanja i raspoloživih resursa. Ipak, u okviru postojećih resursa, svaka Posmatračka misija uzima u obzir pitanja roda i uključuje ih u svoju metodologiju, izveštavanje i, kao što je prikladno, preporuke.

- ▶ PREGLED ULOGE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE U MONITORINGU UČEŠĆA ŽENA
- ▶ MEĐUNARODNI STANDARDI
- ▶ SADAŠNJI POLOŽAJ ŽENA U GLOBALNOM LIDERSTVU
- ▶ POSEBNI ZADACI ZA IZBORNU POSMATRAČKU MISIJU

1. OSNOVA ZA POSMATRANJE ODNOSA RODA I IZBORA: INFORMACIJE ZA SVE ČLANOVE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE

A. PREGLED ULOGE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE U MONITORINGU UČEŠĆA ŽENA

Rodna pitanja utiču na sve aspekte izbora i stoga predstavljaju sastavni deo aktivnosti Izborne posmatračke misije (EOM). Svi članovi Posmatračke misije moraju biti svesni toga u kakvoj su vezi rodna pitanja sa konkretnim oblastima za koje su oni, unutar Posmatračke misije, odgovorni. U obavljanju svog posla, oni bi trebalo da razmotre na koji način pravne, političke i društvene strukture utiču, kako na žene, tako i na muškarce, u izbornom procesu. Rad Posmatračke misije će tako na primer uključiti ispitivanje učešća žena kao glasača, kandidata na izborima i izabраниh predstavnika, zatim učešća žena na rukovodećim položajima unutar državnih institucija, izbornih komisija i političkih partija i, najzad, ispitivanje načina na koji pravni okvir i medijske strukture utiču, kako na žene, tako i na muškarce. Svi članovi Posmatračke misije, sprovodeći aktivnosti koje su uobičajeno povezane sa poslovima koji su im povereni, trebalo bi da traže informacije o učešću žena i izvlače odgovarajuće zaključke o tome kako nacionalne strukture i praksa utiču na učešće žena u politici.

Kao i drugi elementi Izborne posmatračke misije, posmatranje roda ima za cilj prikupljanje informacija, ocenu do koje mere zakon i praksa uvažavanju OEBS obaveze i međunarodne standarde i zatim davanje konstruktivnih preporuka za zemlju - domaćina. Svaki sastanak sa ovlašćenim licem, nekom političkom partijom, predstavnikom medija ili nevladine organizacije, prilika je da se stekne uvid u prava žena, u bilo kakve prepreke za njihovo jednako učešće u javnom životu, kao i reforme koje bi mogle pomoći da se diskriminacija, tamo gde postoji, prevaziđe.

Rukovodilac svake Izborne posmatračke misije usmeriće njen rad u pravcu ostvarivanja ciljeva posmatranja roda od strane ODIHR. Misiji će biti dodeljen rodni analitičar kad

god i što je češće to moguće. Kada ovo nije moguće uraditi, trebalo bi postaviti nekog drugog člana glavnog tima za gender focal point koja bi koordinirala rad Misije vezan za rodna pitanja. Rodni analitičar ili gender focal point trebalo bi da budu u stanju da kratko informišu članove tima i da im pruže dodatne smernice o okolnostima koje bi zasluživale posebnu pažnju.

B. MEĐUNARODNI STANDARDI

Unutar OEBS-a, Dokument iz Kopenhagena¹ sadrži najveći broj osnovnih obaveza koje se posebno odnose na izbore. Međutim, i mnoge druge OEBS obaveze su takođe veoma važne za sprovođenje demokratskih izbora, uključujući tu i obaveze o nediskriminaciji, političkim pravima i vladavini prava. Nediskriminatorske odredbe mogu naročito biti relevantne za pitanja rodne ravnopravnosti i ženska prava. Član 5.9 Dokumenta iz Kopenhagena obavezuje države članice da “zabrane bilo kakvu diskriminaciju i garantuju svim osobama jednaku i efikasnu zaštitu protiv diskriminacije po bilo kom osnovu”.

Osnovni OEBS-ovi standardi o rodnoj ravnopravnosti uključeni su u Moskovski dokument² i Povelju za Evropsku bezbednost³ koji obavezuju države članice da promovišu ravnopravnost žena i muškaraca. Član 23. Povelje za Evropsku bezbednost, na primer, predviđa sledeće: “Potpuna i jednaka primena ženskih ljudskih prava od ključne je važnosti za postizanje mirnije, prosperitetnije i demokratskije OEBS zajednice. Mi se obavezujemo da radimo na uspostavljanju ravnopravnosti između muškaraca i žena kao integralnog dela naše politike, kako na nivou država, naših članica, tako i unutar same Organizacije”.

Pored toga, gotovo sve države članice OEBS-a ratifikovale su međunarodne ugovore ili druga dokumenta koja promovišu jednakost između muškaraca i žena, uključujući tu posebno Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR).

Prilog u ovom priručniku sadrži izbor nekih od ključnih međunarodnih standarda o rodnoj ravnopravnosti i ženskim ljudskim pravima koji su naročito relevantni za izborni proces.

C. SADAŠNJI POLOŽAJ ŽENA U GLOBALNOM LIDERSTVU

Unapređivanje ravnopravnog učešća žena u javnom životu još uvek je dobrim delom proces, koji je u toku, kako u državama članicama OEBS-a, tako i širom sveta. Unutar

1 Dokument sa sastanka u Kopenhagenu na Konferenciji o ljudskoj dimenziji OEBS-a, 1990.god.

2 Dokument sa sastanka u Moskvi na Konferenciji o ljudskoj dimenziji, 1991.

3 Povelja za Evropsku bezbednost, Istanbul, 1999.

OEBS-a, prosečan procenat zastupljenosti žena u parlamentima je samo oko 15%, što je neznatno više od svetskog proseka koji iznosi 13%.

Da stavimo ovu brojku u drugi kontekst. Program za razvoj Ujedinjenih nacija procenio je da "kritična masa" koja omogućava ženama kao grupi da vrše neki značajniji uticaj u zakonodavnim telima iznosi oko 30%. Ovaj nivo je ostvaren samo u neznatnom broju zemalja.

Mali broj žena na rukovodećim položajima nalazi se i u izvršnoj vlasti gde je procenat žena predsednika vlade i žena članova vlada na još nižem nivou nego u parlamentima. Tako žene, na primer, predstavljaju samo oko 7% ministara u svetu.

D. POSEBNI ZADACI ZA IZBORNU POSMATRAČKU MISIJU

Kako bi uspešno analizirao položaj žena u politici i izbornom procesu, svaki član Posmatračke misije će morati da prikupi i obradi minimum statističkih i drugih podataka i informacija. Misije koje imaju rodnog analitičara sa punim radnim vremenom trebalo bi da su u stanju da prikupe, ali i da mnogo detaljnije analiziraju informacije (vidi poglavlje 7). Prikupljeni statistički podaci treba da pruže informacije o tipu okruženja u kojem se izbori održavaju, a mogu se koristiti i kao osnova za poređenje pozitivnih ili negativnih trendova koji se odnose na napredovanje žena unutar zemlje koja se posmatra. Podaci se mogu koristiti i za određivanje vrsta mera koje bi vlade i političke partije mogle da usvoje kako bi se povećalo učešće žena. Najzad, podaci bi mogli pomoći i u sugerisanju toga koje programe tehničke pomoći bi ODIHR ili druge organizacije mogle da razmotre sa ciljem da ih implementiraju kako bi se promovisalo učešće žena.

U najmanju ruku, Posmatračka misija treba da prikuplja i izveštava o osnovnim statističkim podacima kao što su:

- ▶ Određeni broj muškaraca i žena u novoizabranom i prethodnom sazivu parlamenta (ili drugim telima za koje se izbori održavaju i posmatraju) i, u meri u kojoj je to moguće, u prethodnim sazivima parlamenata takođe. Ove brojke će pomoći da se ustanove trendovi o učešću i zastupljenosti žena;
- ▶ Broj i proporcija žena ministara bivše i nove vlade. Ukoliko žene zauzimaju veliki broj visokih položaja izvan vlade, na primer sudija višeg suda, i to treba uzeti u obzir;
- ▶ Broj žena koje su vođe političkih partija;

- » Proporcionalni odnos muškaraca i žena među kandidatima. Kod izbora prilikom kojih se podnose partijske liste, drugi važan statistički podatak jeste broj žena na mestima koja im omogućavaju siguran izbor na listi;
- » Stepen u kojem su žene prisutne u telu koje je odgovorno za sprovođenje izbora, uglavnom je to centralna izborna komisija, ali i na nižim nivoima izborne administracije;
- » Broj i proporcija u kojoj su žene i muškarci upisani u biračke spiskove.

Statistički podaci su obično dostupni iz različitih izvora, uključujući: ministarstva, statističke zavode, izborne komisije, lokalne vlasti, političke partije i nevladine organizacije.

Pored statističkih podataka, članovi tima unutar Izborne posmatračke misije trebalo bi da prikupljaju i druge vrste informacija o položaju žena u društvu i njihovom učešću u političkom procesu. Na osnovu sastanaka sa kandidatima, političkim partijama, vladinim službenicima, građanskim aktivistima, novinarima, akademskim krugovima, sudijama i drugima, tim takođe može da izloži i svoja zapažanja o tome kako se žene tretiraju u nekom društvu ili prihvataju kao lideri i donosioci odluka. Posmatračka misija bi trebalo da pokuša da odgovori na sledeća pitanja:

Da li žene imaju jednake mogućnosti da učestvuju u političkom procesu? Ukoliko nemaju, koje su to prepreke koje im stoje na putu? Naročito, da li postoje neka pravna ograničenja za ravnopravno učešće žena kao glasača, kandidata ili izabranih lidera?

- » Ukoliko postoje jednake mogućnosti, da li ih žene koriste i, ukoliko ne, koji su razlozi tome? Da li su, na primer, stope nepismenosti, nezaposlenosti ili siromaštva više među ženama nego među muškarcima? Da li postoje neke druge političke i društvene prepreke za učešće žena?
- » Da li postoje neke posebne regionalne, manjinske, etničke ili religijske grupe u kojima je učešće žena značajno manje nego u opštoj populaciji?
- » Da li se može nešto promeniti u zakonodavstvu ili u praksi što bi rezultiralo većim ili jednakim učešćem žena? Ukoliko može, u čemu se ogledaju te promene?

Informacije dobijene na osnovu ovih pitanja trebalo bi da budu uključene u finalni izveštaj Posmatračke misije.

PODSETNIK OSNOVNIH KVANTITATIVNIH INFORMACIJA

ZASTUPLJENOST ŽENA

- Kakva je podela na rodnoj osnovi u odlazećem i prethodnim sazivima parlamenata (lokalnih skupština)?
- Koliko je žena ministara u vladi (ili gradonačelnika)?
- Koliki je broj i kakva je proporcionalni odnos muškaraca i žena u centralnim i regionalnim izbornim telima?

KANDIDATI

- Kakva je podela kandidata na rodnoj osnovi unutar svake partije?
- Od žena kandidata koje se nalaze na listama svake partije ponaosob, koliko njih se nalazi na mestima koja im omogućavaju siguran izbor?
- Koliko se žene kandiduju kao nezavisni kandidati?

GLASAČI

- Koliko glasača oba pola je upisano u biračke spiskove?
- Da li postoji disparitet u nekim regionima, na primer, u oblastima sa visokom koncentracijom manjina ili u oblastima koje su pogođene konfliktima?

REZULTATI

- Koliko žena je izabrano? Koliki je to procenat u telu koje je izabrano?
- Da li će biti manje ili više žena nego u odlazećem sazivu parlamenta?
- Da li postoji tendencija da se izabere više ili manje žena?

- ▶ OPŠTA OCENA PRAVNOG OKVIRA
- ▶ USTAVNI TEMELJI ŽENSKIH PRAVA
- ▶ DRUGI ZAKONI KOJI UTIČU NA JEDNAKOST ŽENA I UČEŠĆE U POLITICI
- ▶ MOGUĆE PREPREKE U PRAVNOJ ZAŠTITI ŽENSKIH PRAVA

2. PRAVNI KONTEKST: ULOGA RODNOG ANALITIČARA

A. OPŠTA OCENA PRAVNOG OKVIRA

Pravni analitičar Posmatračke misije ima najveću odgovornost za ocenu stepena u kojem je ustavni i pravni okvir zemlje u skladu sa OEBS obavezama i međunarodnim standardima o jednakom učešću muškaraca i žena u političkom životu i izbornom procesu. Ovo bi trebalo da bude integralni deo jedne opštije ocene pravnog okvira koju daje svaka Posmatračka misija. Pravni analitičar mora da oceni da li se izbori održavaju u pravnom okviru koji svakoj osobi garantuje prava na jednakoj i nediskriminatorskoj osnovi i da li državne institucije osiguravaju da se te garancije efikasno primenjuju i sprovode.

Metodologija za ocenu izbornog procesa u celini, predstavljena je u *Vodiču za pregled pravnog okvira za izbore*⁴ koji je ODIHR štampao u januaru 2001. godine. Ovo poglavlje se naročito fokusira na to da li pravni kontekst postavlja osnov za rodnu jednakost u javnom životu.

Ocena bi naročito trebalo da uzme u obzir da li je pravni okvir (u meri u kojoj se odnosi na rodna pitanja i izbore) u skladu sa ključnim OEBS obavezama na osnovu Dokumenta iz Kopenhagena, Moskovskog dokumenta i Povelje za Evropsku bezbednost. Trebalo bi takođe oceniti i da li su pravni okvir i njegova primena u skladu sa drugim međunarodnim standardima i obavezama koje je prihvatila zemlja o kojoj je reč. Oni pre svega uključuju relevantne odredbe Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kao i Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena. Ovi međunarodni standardi su usvojeni od strane najvećeg broja zemalja članica OEBS-a.

4 Ovaj članak je dostupan na ODIHR web sajtu: www.osce.org/odihr

B. USTAVNI TEMELJI ŽENSKIH PRAVA

Prvi korak u ocenjivanju uticaja pravnog okvira na žene i izbore je da se ustanovi u kojoj meri ustav neke zemlje garantuje jednaka ljudska prava za žene, jednake mogućnosti za političko učešće žena, kao i slobodu od diskriminacije na osnovu roda. Ukoliko ustav ne precizira, ili je nejasan ili manje nego blagonaklon kad je reč o jednakim pravima žena, onda to može pružiti uvid u opšti položaj žena u društvu, ali i političkoj areni.

Ustavi većine zemalja širom sveta, a naročito zemalja članica OEBS-a, sadrže odredbe koje garantuju ljudska prava. Međutim, velike razlike među nacijama odražavaju političke i kulturne tradicije u kojima jednaka prava za žene realno zaostaju daleko iza obećanih, čak i u zemljama u kojima je ta jednakost obavezna po ustavu. Ustavi vrlo često uključuju garancije o jednakosti građana pred zakonom i posebno zabranjuju diskriminaciju na osnovu pola. CEDAW obavezuje države potpisnice da “uključe princip jednakosti između muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili druge odgovarajuće zakone...”⁵

Posmatračka misija bi trebalo da utvrdi da li postoje ustavne odredbe koje posebno ili potencijalno mogu imati negativni uticaj na ravnopravnost i/ili političko učešće žena. Na primer, Posmatračka misija bi trebalo da utvrdi da se ustavne garancije ne odnose samo na izborna prava, već i na pravo svih građana da se kandiduju i budu birani.

C. DRUGI ZAKONI KOJI UTIČU NA JEDNAKOST ŽENA I UČEŠĆE U POLITICI

Pored ustava, na jednaka prava za žene i obim učešća žena u izbornom procesu mogu uticati i brojni drugi zakoni. Bilo bi stoga korisno razmotriti i druge zakone kako bi se dobio uvid u širi pravni kontekst koji bi mogao da utiče na sposobnost žena da u punoj meri učestvuju u javnom životu, naročito kao lideri i donosioci odluka. Ovo bi moglo da uključuje:

- » Izborni zakon i druge zakone koji su u direktnoj vezi sa izbornim procesom, kao što je zakon o političkim partijama. Posmatračka misija bi trebalo posebno da istakne otvorene diskriminatorne odredbe u takvim zakonima. Ona bi takođe trebalo da razmotri da li bilo koje odredbe ovih zakona mogu indirektno biti na štetu žena. Na primer, zahtev da kandidati prilože neuobičajeno veliki broj potpisa kako bi njihova kandidatura bila prihvaćena, ili zahtev za značajnom novčanim depozitom kandidata mogu neravnopravno uticati na žene u onim zemljama u kojima žene tradicionalno nisu imale aktivni udeo kao kandidati ili u kojima su prihodi žena značajno niži od prihoda muškaraca. Neki izborni zakoni kao i zakoni o političkim partijama mogu da

⁵ CEDAW, član 2 (a). Članak o ovom, kao i drugim dokumentima Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima može se naći na: www.unhchr.ch

ustanove kvote za žene; oni se razmatraju u narednom poglavlju ovog priručnika pošto kvote i nisu striktno pravno pitanje;

- ▶ Ukoliko postoji poseban zakon koji se odnosi na jednakost muškaraca i žena, ovo bi takođe trebalo razmotriti kako bi se ocenilo da li i kako taj zakon utiče na izborni proces. Ukoliko odredbe posebnog zakona nisu u skladu sa svim elementima izbornog zakona, ove diskrepancije bi naročito trebalo ispitati i oceniti;
- ▶ Posmatračka misija bi trebalo, gde je to moguće, da oceni i u kojoj meri u nacionalnom zakonodavstvu postoje antidiskriminatorske odredbe koje se odnose na žene, da li se one efikasno primenjuju i sprovode, kao i efekat bilo koje od tih odredbi na izborni proces;
- ▶ Ukoliko je država potpisnica ICCPR-a, CEDAW-a ili drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, pravni analitičar Posmatračke misije bi trebalo da ustanovi da li su ove konvencije izvršne u domaćem pravnom sistemu i da li su više po rangu u odnosu na domaći zakon u okviru nacionalnog pravnog okvira. Njihovu primenu bi takođe trebalo uzeti u obzir kao deo analize Posmatračke misije opšteg pravnog okvira i njegove primene.

Kada podaci sugerišu da je uloga žena u javnom životu i na liderskim pozicijama na veoma niskom nivou, pregled drugih zakona može da pokaže razloge zbog kojih je to tako. Takvi su, na primer, zakoni koji se tiču ličnog statusa, porodice i starateljstva, zapošljavanja, poreza, nasleđivanja i imovine, kao i krivični zakon.

D. MOGUĆE PREPREKE U PRAVNOJ ZAŠTITI ŽENSKIH PRAVA

Kako bi se obezbedila ravnopravnost žena u političkom procesu, važno je razmotriti ne samo pravni okvir, već i obim efikasnog primenjivanja i izvršavanja ravnopravnosti žena garantovan zakonskim odredbama. Jasno, vrednost zakona koji garantuju prava žena smanjuje se ukoliko se ti zakoni ne sprovode, ukoliko su podložni subjektivnim interpretacijama ili ukoliko ih žene nisu svesne.

U idealnom slučaju, institucije koje su nadležne za sprovođenje zakona o ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti trebalo bi da razumeju principe na kojima oni počivaju, kao i važnost svoje uloge u njihovom unapređenju. Ovo, međutim, ne mora uvek da bude slučaj, naročito u društvima u kojima su tradicionalni kulturni obrasci još uvek duboko ukorenjeni, ili u zemljama u tranziciji u kojima reforma pravosuđa i policije možda nije išla u korak sa reformom zakonodavstva.

Čak i kada postoje odgovarajući zakoni, oni se nekada ne primenjuju zbog toga što nije određen nadležni organ kao nedvosmisleno odgovoran za primenu zakona ili zbog toga što odgovorni nemaju nadležnost ili administrativne mehanizme i resurse da ih primenjuju. Službenici ponekad jednostavno propuste da preduzmu određene radnje. U nekim drugim slučajevima, pravni lek suštinski ne rešava problem. U kontekstu izbora, posmatrači bi trebalo da budu obazrivi kada su ovakve okolnosti u pitanju.

Neadekvatno ili selektivno sprovođenje zakona može takođe u nekim slučajevima ići više na štetu žena nego muškaraca. Na primer, ukoliko se ograničenja za troškove kampanje ne primenjuju adekvatno, onda to može nepravедno da ide na štetu žena kandidata u zemljama u kojima postoji značajna razlika u prihodima između muškaraca i žena. U zemljama u kojima postoji problem zastrašivanja glasača ili kandidata, Posmatračka misija bi trebalo da oceni da li to više pogađa žene nego muškarce. Žene takođe mogu biti mnogo više ugrožene ukoliko je izborni zakonodavstvo toliko neodređeno da je zbog toga podložno manipulativnim interpretacijama. Na primer, ukoliko je zakon nejasan kada je u pitanju način overe potpisa potrebnih za objavljivanje kandidature, to onda može dovesti do toga da se za neke kandidate koriste mnogo strožiji kriterijumi nego za neke druge. Posmatračka misija bi trebalo da bude obazriva kada je u pitanju bilo kakva slična praksa i trebalo bi da evidentira ukoliko se ona koristi neadekvatno kako bi diskvalifikovala žene kandidate.

Žene ponekad ne poseduju dovoljno znanja ni o svojim pravima, ni o pravnim sredstvima koja su im dostupna ukoliko bi im ta prava bila uskraćena. Posmatračka misija bi stoga trebalo da traži ocenu toga da li žene imaju adekvatan pristup pravnim informacijama, pravnoj pomoći i efikasnim pravnim lekovima. Ovo može biti naročito važno tokom vremenskog perioda u kojem izborni prigovori moraju biti podneti i rešeni, a koji je često vrlo kratak. Izborni prigovori i žalbe su uvek ključno pitanje za svaku Posmatračku misiju. U analizi postupka po prigovoru i u žalbenom postupku, Posmatračka misija bi trebalo da razmotri da li su ovi procesi podjednako efikasni i za žene glasače i žene kandidate kao što su to za muškarce.

LISTA VAŽNIH PITANJA: PRAVNI KONTEKST

USTAVNE ODREDBE

- Da li ustav garantuje jednaka prava za žene i muškarce? Da li postoji neka posebna odredba koja garantuje njihovu ravnopravnost? Da li ustav garantuje muškarcima i ženama jednaka prava da se kandiduju za javne funkcije, obavljaju javne funkcije ili funkcije u vladi?
- Da li postoje neke ustavne odredbe koje žene mogu lišiti izbornog prava ili na drugi način idu na njenu štetu?

DRUGI ZAKONI

- Da li postoje neki zakoni koji se direktno odnose na izbore a koji sadrže odredbe koje mogu ići na štetu žena?
- Da li postoji neki poseban zakon koji se naročito odnosi na ravnopravnost žena i muškaraca?
- Ukoliko pregled drugih zakona izgleda opravdan, da li je bilo koji od njih u suprotnosti sa odredbama o ravnopravnom tretmanu predviđenom u ustavu ili međunarodnim instrumentima? Ako je tako, koji su to zakoni? Zakonski propisi o ličnom stanju? Zakon o porodici? Zakoni o nasleđivanju, imovini ili porezima? Krivični zakon? Drugi zakoni?

ŽENE I PRAVNI SISTEM

- Da li postoje dokaz ili razlog da se veruje da žene nemaju isti tretman pred zakonom? Ako je tako, koje predrasude postoje?
- U kontekstu izbora, da li postoje raniji ili tekući sudski slučajevi koji uključuju žene kandidate, predstavnike medija, službenike vlade ili izbornih organa ili ženskih nevladinih organizacija? Ukoliko postoje, koja su bila centralna pitanja? Ukoliko je neki takav slučaj već rešen, kakav je bio ishod?

- ▶ IZBORNI SISTEM
- ▶ ELEMENTI IZBORNOG PROCESA KOJI UTIČU NA UČEŠĆE ŽENA
- ▶ KVOTE I AFIRMATIVNA AKCIJA
- ▶ UČEŠĆE U ORGANIMA ZA SPROVOĐENJE IZBORA
- ▶ UPIS BIRAČA U BIRAČKE SPISKOVE

3. IZBORNI SISTEM I SPROVOĐENJE IZBORA: ULOGA ANALITIČARA IZBORA

Osnovna dužnost analitičara izbora svake Posmatračke misije je ocena načina na koji strukture za sprovođenje izbora u nekoj zemlji utiču na učešće u politici i jednaka prava žena. Ova ocena uključuje tip izbornog sistema i pitanja kao što su birački spiskovi, podnošenje kandidature i proces glasanja. Kao deo svoje uobičajene ocene funkcionisanja i efikasnosti organa za sprovođenje izbora, Posmatračka misija bi trebalo da oceni u kojoj meri izborne komisije na različitim nivoima uključuju žene kao svoje članove i lidere i u kojoj meri oni imaju svest o pitanjima roda i uzimaju ih u obzir u svom radu. Naredno poglavlje daje opšta uputstva o ključnim pitanjima koje treba razmotriti.

A. IZBORNI SISTEM

Izgleda da postoji korelacija između tipova izbornog sistema i povećanja broja izabranih žena, čak i u zemljama u kojima stanje ekonomskog razvoja i kulturne tradicije ne bi nagoveštavale takvo napredovanje. Uopšteno govoreći, nešto veći broj žena biva izabran po proporcionalnom sistemu nego po većinskom, ili pak mešovitom. Međutim, određen izborni sistem neće uvek usloviti pozitivne rezultate za žene kandidate.

Premda cilj Izborne posmatračke misije nije da promoviše jedan tip izbornog sistema u odnosu na neki drugi, Posmatračka misija mora da bude svesna specifičnih posledica po uspešno učešće žena pod različitim tipovima izbornih sistema. Što je najvažnije, Posmatračka misija mora da utvrdi da li postoje neke karakteristike izbornog sistema u određenoj zemlji koje naročito povećavaju mogućnosti za žene ili pak stvaraju prepreke i diskriminišu ih.

1. PROPORCIONALNO-PREDSTAVNIČKI SISTEMI

Proporcionalno-predstavnički sistemi, u kojima partije podnose liste kandidata, pružaju veće podsticaje partijama da uključe više ženskih kandidata kako bi privukle širu podršku glasača. Isto tako, proporcionalni sistemi su pogodniji za primenu mera afirmativne akcije nego što su to većinski sistemi. Bez pritiska da moraju da pobeđu pod većinskim sistemima u kojima postoji jedan apsolutni pobednik, partije mogu biti više voljne da ponude raznoliku listu kandidata koja može da uključi više žena. Izborna lista nudi strankama više potencijalnih mogućnosti da budu u većoj meri otvorene za ženske pokrete ili lobiranje, kako unutar partije, tako i u širem glasačkom telu.

Proporcionalno-predstavnički sistem pruža veću mogućnost za pojavu malih partija koje imaju problemske platforme. U nekim zemljama članicama OEBS-a, ovo je dovelo do pojave ženskih partija.

2. VEĆINSKI SISTEMI

U poređenju sa proporcionalno-predstavničkim sistemima, sistemi u kojima jedan mandat pobeđuje – ili većinski sistemi – mogu otežati kandidovanje žena kandidata. Ovakvi sistemi generalno manje podstiču partije da kandiduju ženu ukoliko muški kandidat maksimalno povećava šanse partije da dobije mandat na većinskim izborima u određenoj izbornoj jedinici.

U pluralističko/većinskim sistemima, već postojeći položaj jednog kandidata često može da spreči nove takmičare u političkoj areni, uključujući tu i žene. Oni koji su već ranije bili na funkcijama imaju prednost zbog prepoznatljivog imena i vođenja kampanje sa neke uticajne pozicije a često su u povoljnijoj poziciji i kada je reč o prikupljanju sredstava za finansiranje kampanje. U mnogim zemljama, prednosti toga što je neko trenutno na vlasti u mnogome povećava njegove izgleda za reizbor. Tradicionalna dominacija muškaraca kao nosilaca vlasti i tendencija da se već izabrani ponovo biraju, može biti prepreka za nove kandidate, uključujući tu i žene. Ipak, ova pojava može isto tako da ide i u prilog ženama.

Izbori za lokalne skupštine baziraju se uglavnom na većinskim sistemima. Kako se žene na političkoj sceni na nacionalnom nivou u određenoj meri regrutuju sa pozicija lokalne vlasti, broj žena koje su na vlasti na lokalnom nivou mogao bi biti barometer koji bi pomogao da se oceni perspektiva žena na nacionalnom nivou.

B. ELEMENTI IZBORNOG PROCESA KOJI UTIČU NA UČEŠĆE ŽENA

Standardni elementi izbornih sistema – kao što su cenzusi, veličina izborne jedinice ili pak tipovi izbornih lista – mogu imati značajan uticaj na perspektivu izbora žena. Kao deo svoje analize izbornog procesa, Posmatračka misija bi trebalo da oceni da li su ovi i drugi elementi izbornog sistema išli u prilog ženskim kandidatima ili su pak kreirali prepreke.

Cenzus: U proporcionalnim sistemima, cenzus određuje minimalni procenat glasova koje partije moraju da osvoje kako bi učestvovale u raspodeli mesta. Što je taj cenzus viši, to je malim partijama teže da imaju predstavnike u parlamentu. Premda ne postoje međunarodni standardi koji regulišu visinu cenzusa, u mnogim državama članicama OEBS-a ti cenzusi ne prelaze 5%. Posmatračka misija bi trebalo veoma pažljivo da oceni cenzuse koji su viši od ovoga jer oni mogu imati za posledicu ogroman broj “bačenih” glasova ili glasova koji bi otišli partijama kojima neće pripasti nijedno mesto u parlamentu.

Posmatračka misija bi trebalo da oceni na koji način cenzus utiče na uključivanje žena u partijske izborne liste. Mala partija, koja ima malo izgleda na uspeh, može biti sklonija da stavi vodećeg muškog kandidata na najviše pozicije na izbornoj listi, eliminišući žene iz trke. S druge strane, pošto cenzus potencijalno može da eliminiše male partije, to bi moglo da ima za posledicu raspodelu mandata kandidatima koji se nalaze negde niže na listama većih partija, povećavajući tako mogućnost da ta mesta pripadnu ženama.

Veličina izborne jedinice: Veličina izborne jedinice je naredni element koji bi trebalo oceniti. U proporcionalnim sistemima, ovaj broj se odnosi na broj kandidata koji su izabrani na nekoj pojedinačnoj izbornoj jedinici. Uopšteno govoreći, što je broj kandidata koji se biraju veći (ili više predstavnika izabrano na nekoj pojedinačnoj izbornoj jedinici), to je verovatnije da će se žene naći na izbornim listama i biti izabrane. Princip je isti kao i za proporcionalne sisteme generalno: što je broj kandidata na jednoj izbornoj jedinici veći, pritisci povezani sa principom “jedan mandat pobeđuje” se eliminišu, dajući političkim partijama veći podsticaj da nominuju raznolikiju listu kandidata, uključujući tu i žene. Nasuprot ovome, u većinskim sistemima, manji broj kandidata na jednoj izbornoj jedinici znači da je raspoloživo više mandata, čime se otvaraju mogućnosti za ženske kandidate.

Tipovi izbornih lista: Tipovi partijskih lista koji postoje u nekoj zemlji takođe mogu uticati na zastupljenost žena i trebalo bi da budu ocenjeni u tom kontekstu. Sistem

“zatvorenih” lista uključuje kandidate poredane po fiksiranom redosledu koji glasači ne mogu da menjaju. Uopšteno govoreći, sistemi zatvorenih lista najviše idu u prilog ženskim kandidatima pod uslovom da se oni nalaze dovoljno visoko na listama. Sistem “otvorenih” lista dozvoljava glasačima da menjaju redosled na izbornim listama rangiranjem ili pokazivanjem naklonosti prema određenim kandidatima u odnosu na neke druge kandidate na tim listama. U zemljama koje koriste otvorene liste, glasači – uključujući tu i žene glasače – imaju tendenciju da favorizuju muške kandidate što ima za posledicu to da mnogi ženski kandidati završavaju na nižim pozicijama na izbornim listama nego što bi to bio slučaj sa zatvorenim listama. Međutim, otvorene liste mogu ponekad ići u prilog ženskim kandidatima ukoliko grupe za podršku mogu efikasno da mobilišu žene ili ukoliko se glasači generalno mogu mobilisati da podrže ženske kandidate.

C. KVOTE I AFIRMATIVNA AKCIJA

Kvote: U proporcionalno-predstavničkim sistemima koji uključuju izborne liste, šanse za žene se značajno povećavaju ukoliko zakon utvrđuje minimalni nivo zastupljenosti oba pola na svakoj pojedinačnoj partijskoj izornoj listi ili kada partije dobrovoljno prihvataju interne strategije kako bi promovisali žene kao kandidate.

OEBS nema zvaničan stav o kvotama, ili o obavezno ili dobrovoljno prihvaćenom minimumu zastupljenosti oba pola. Ne postoje ni međunarodni standardi koji zahtevaju ili zabranjuju kvote. Velika većina država članica OEBS-a nema ni obavezne, ni dobrovoljno prihvaćene kvote u svojim izbornim sistemima. Međutim, u slučajevima u kojima je sam OEBS pomogao u osmišljavanju i upravljanju izbornim sistemima, kao što je to na primer u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, obavezne kvote za muškarce i žene su uključene u sistem. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena proklamuje da “usvajanje od strane država potpisnica privremenih posebnih mera koje imaju za cilj da ubrzaju *de facto* jednakost između muškaraca i žena neće biti smatrani diskriminacijom...”⁶

U analizi nekog izbornog sistema, Posmatračka misija bi trebalo da oceni sve obavezne ili dobrovoljno prihvaćene mere pozitivne diskriminacije ili druge slične mere koje su inkorporirane u izborni sistem. Posmatračka misija bi trebalo da utvrdi stepen do kojeg bilo koja takva mera uspeva ili ne uspeva da poveća učešće žena. Ukoliko posebne mere koje su imale za cilj povećanje učešća žena nisu postigle cilj, Posmatračka misija bi trebalo da utvrdi koji su faktori doveli do toga da taj uspeh izostane.

6 CEDAW, Član 4.1.

Kvota koje su propisane zakonom najviše utiču na izbor ženskih kandidata pošto se primenjuju na sve partije, a zakon, naravno, obezbeđuje osnovu za njihovu primenu. Isto tako, nametnute kvote žena na partijskim listama ne moraju biti naročito efikasne u obezbeđivanju izbora žena osim ukoliko zakon u isto vreme ne specifikuje i to kako muški i ženski kandidati moraju biti pozicionirani na određenoj listi. Ukoliko se žene nalaze isuviše nisko na listama, čak i velike kvote verovatno neće rezultirati njihovim izborom. “Zipovana” lista – na kojoj su muškarci i žene raspoređeni naizmenično – daje ustvari najbolju perspektivu ženama da budu izabrane.

Tamo gde postoji sistem kvota, posmatrači bi trebalo da evidentiraju da li postoje odredbe kojima se propisuje način na koji se popunjavaju upražnjena mesta ukoliko kandidat, koji je izabran, ili ne prihvati ponuđeno mesto, ili ga napusti pre isteka mandata. Na primer, zakon o kvotama može da propiše da ukoliko neka žena podnese ostavku ili se na drugi način povuče pre isteka mandata, kandidat koji dolazi na njeno mesto mora biti sledeća žena sa izborne liste. Bez postojanja takvih procedura, efikasnost zakona o kvotama mogla bi biti neutralisana tokom vremena, naročito ukoliko su žene izložene pritisku da daju ostavke.

Afirmativna akcija: Pored kvota propisanih zakonom, političke partije u nekim zemljama usvojile su i dobrovoljno prihvatile mere afirmativne akcije kako bi povećale broj ženskih kandidata. Posmatračka misija bi trebalo da oceni funkcionisanje i efikasnost svih takvih mera.

Druga strategija afirmativne akcije usmerena je ka stvaranju „rezervisanih“ mesta kada je određen broj mesta u zakonodavnom telu ostavljen nepopunjen kako bi se popunio isključivo pripadnicima određene grupe kao što na primer žene. Ovakvi sistemi, korišćeni u jednom broju država članica OEBS-a, garantuju minimalni nivo zastupljenosti žena u parlamentima. Neki od protivnika ovakvih sistema ističu da je koncept rezervnih mesta, mada osmišljen da uspostavi minimalni nivo učešća žena u izabranim telima, u praksi doveo do stvaranja psihološke gornje granice za učešće žena.

D. UČEŠĆE U ORGANIMA ZA SPROVOĐENJE IZBORA

Posmatračka misija bi trebalo da oceni u kom stepenu su žene članovi tela koja su odgovorna za sprovođenje izbora i u kojoj meri u tim telima zauzimaju rukovodeće pozicije. Tu se misli kako na centralnu izbornu komisiju, tako i na izborna tela nižeg nivoa. Pored statistike, Posmatračka misija bi takođe trebalo da oceni da li žene zaista delaju kao

lideri i donosioci odluka i koliko uticaja one imaju u rukovođenju ili na nekim drugim pozicijama na kojima se nalaze. Dalje, trebalo bi i oceniti u kojoj meri je izborna komisija na svim nivoima svesna rodnog aspekta i koliko ga uzima u obzir u svom radu.

E. UPIS BIRAČA U BIRAČKE SPISKOVE

Jedan od zadataka Posmatračke misije je i da da ocenu pouzdanosti biračkih spiskova i stručnosti službe koja vodi biračke spiskove, kao i da da preporuke kako bi se bilo koji nedostatak mogao ukloniti. Posmatračka misija bi trebalo da pokuša da utvrdi proporcionalnu podelu na osnovu pola premda ovo neće uvek biti moguće. Broj muškaraca i žena trebalo bi približno da bude isti mada neretko ima malo više žena. U meri u kojoj je to moguće, korisno je uraditi i neka poređenja na nivou regiona. Ukoliko izgleda da su žene manje zastupljene u nekom određenom regionu, posmatrači bi trebalo da pokušaju da utvrde okolnosti koje su dovele do takve nepravilnosti. One bi se mogle lako objasniti, ili bi mogle da ukažu na glavne društvene ili institucionalne okolnosti koje sprečavaju žene da u punoj meri učestvuju u javnom životu. U zavisnosti od okolnosti, posmatrači bi mogli imati dobar razlog da tragaju za dodatnim važnim činjenicama.

Izborna posmatračka misija trebalo bi da bude svesna brojnih faktora koji bi mogli ići na štetu žena kada je u pitanju upis birača u birački spisak i trebalo bi da ih uzmu u obzir u analizi sistema i procedura upisa birača u birački spisak. Neki od njih se odnose na zemlje sa sistemima “pasivnog” upisa, odnosno sistemima u kojima civilni organi popunjavaju listu birača automatski, na osnovu podataka o mestu prebivališta ili nekim drugim podacima. Drugi faktori se odnose na zemlje sa sistemima afirmativnog upisa u kojima birači moraju sami da se prijave kako bi se našli na spisku birača. Neke prepreke mogu u osnovi biti praktične ili birokratske ili pak uzrokovane tehničkim manjkavostima ili ograničenjima u kapacitetu administracije, dok druge mogu zavisiti od socijalnih ili uslova okruženja koji mogu predstavljati posebne teškoće za žene. Postoje brojni takvi faktoru koji bi trebalo da privuku pažnju posmatrača:

- » Kako se prezimena i mesta prebivališta žena često menjaju kao posledica njihove udaje, veoma je važno da sistem funkcioniše tako da beleži ove promene kako se ne bi obespravile one žene koje su se udale u neko skorije vreme. Takođe, pošto se mesta prebivališta obično vode na glavnog muškog člana porodice veoma je važno da, u zemljama sa sistemima pasivnog upisa, žene iz tih porodica budu uključene u biračke spiskove koji se prave na osnovu lista članova domaćinstava;

- ▶ U slučaju sistema afirmativnog upisa naročito, značajno pitanje može se odnositi i na dostupnost pristupa kancelariji za upis birača. Radno vreme, vreme potrebno za prevoz, kao i udaljenost od određene kancelarije mogu posebno imati uticaja na žene, naročito žene koje imaju malu decu. Dostupnost pristupa kancelarijama gde se vode birački spiskovi može takođe biti relevantna tokom vremena određenog za proveru biračkih spiskova. Posmatrači bi takođe trebalo da ocene da li je dato odgovarajuće obaveštenje koje se tiče datuma i dužine trajanja vremena za proveru biračkih spiskova, i da li je takvo obaveštenje dato u formi koja je dostupna ženama, uključujući tu i žene vezane za kuću zbog male dece;
- ▶ Posmatrači bi takođe trebalo da ocene i kakav je efekat javnih informacija o upisu birača u birački spisak i biračkom pravu. Tamo gde žene nisu dovoljno zastupljene u biračkim spiskovima, posmatrači bi trebalo da utvrde da li organi za sprovođenje izbora, lokalne vlasti, lokalni lideri ili nevladine organizacije sprovode neke posebne programe osmišljene i namenjene ženama i podstaknu i olakšaju njihovo učešće;
- ▶ U post-konfliktnim društvima, veoma je važno da se reguliše kako bi raseljena lica mogla da glasaju. Jedno od najkritičnijih pitanja za raseljena lica tiče se njihovog pristupa ličnim dokumentima i dokumentima koji se odnose na prebivalište, a koji su neophodni za registraciju i glasanje. Mnoga raseljena lica su možda izgubila svoja dokumenta dok su napuštala ugrožena područja ili bila primorana da napuste svoje sredine. U takvim slučajevima, raseljene žene se posebno mogu ustručavati da traže novu dokumentaciju ili upišu u birački spisak zbog straha od zastrašivanja. Žene se posebno mogu plašiti i toga da registovanjem da glasaju u svojim bivšim sredinama mogu izgubiti prava za sebe i svoju decu koja se tiču njihovog sadašnjeg mesta boravka.

U svim zemljama, važno je razumeti i tradicionalne kulturne obrasce koji bi ženama mogli otežati da se upišu u birački spisak i da učestvuju na izborima. Jezičke barijere ili nepismenost koji mogu ograničiti uspeh birača da se upišu u birački spisak mogu ograničiti mnogo više žena, disproportionalno stopi njihove nepismenosti na nacionalnom nivou. Žene koje dolaze iz manjinskih grupa verovatno će posebno ovim biti pogođene. Posmatrači bi takođe trebalo da imaju sluha za religijske, nacionalne ili etničko-kulturne tradicije koje bi mogle da otežaju registraciju žena. Kada postoje ovakve okolnosti, posmatrači bi trebalo da utvrde kakvi pokušaji su napravljeni (ako su uopšte napravljeni) kako bi se prevazišle okolnosti koje sprečavaju žene da se registruju kao birači ili na neki drugi način učestvuju u izbornom procesu, kao i da li ovi pokušaji imaju bilo kakav pozitivan efekat.

LISTA VAŽNIH PITANJA: IZBORNI SISTEM I ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA

IZBORNI SISTEM

- Na koji način izbor većinskog ili proporcionalnog sistema utiče na učešće i kandidovanje žena na izborima?
 - Da li specifični aspekti određenog sistema utiču na šanse ženskih kandidata?
 - Veličina izborne jedinice?
 - Cenzus?
- Otvorena ili zatvorena lista glasanja? Ukoliko se koristi otvorena lista, da li to ide u prilog ili na štetu ženskih kandidata?
- Posmatrano sa stanovišta izbornih rezultata, na koji način je određeni izborni sistem uticao na izbor žena kandidata?

KVOTE I AFIRMATIVNA AKCIJA

- Da li zakon uključuje bilo kakve kvote ili odredbe afirmativne akcije kako bi se osiguralo da žene budu izabrane? Ako je tako, koje vrste mera su preduzete? Koja je visina kvota?
- Da li zakon propisuje stavljanje žena na ona mesta na listi koja garantuju siguran izbor? (Kao neko opšte pravilo, smatra se da je reč o prvih 10 mesta na listi)
- Kako se popunjavaju upražnjeni mandati ukoliko se neka žena povuče sa liste?
- Šta odgovorni rade u slučajevima kada izborne liste ne zadovoljavaju obaveznu primenu kvota sistema?
- Da li su mesta namenjena ili rezervisana za žene? Ako jesu, koliko?
- Da li se čini da mere afirmativne akcije rade u korist žena? Da li postoje greške ili propusti koji slabe njihove efekte?

UČEŠĆE U ORGANIMA ZA SPROVOĐENJE IZBORA

- U kojoj meri su žene članovi centralne izborne komisije i izbornih administrativnih tela na nižem nivou?
- U kojoj meri se žene zaista nalaze na rukovodećim položajima u izbornim administrativnim telima?
- U kojoj meri žene u izbornim administrativnim telima zaista funkcionišu kao lideri i donosioci odluka? Koliko realnog uticaja one imaju na rukovodećim položajima ili drugim funkcijama koje obavljaju?
- U kojoj meri su izborne komisije na svim nivoima svesne pitanja roda i uzimaju ih u obzir u svom radu?

UPIS BIRAČA U BIRAČKI SPISAK

- Da li se čini da proporcionalni odnos muškaraca i žena na biračkom spisku odražava populaciju u celini?
- Da li postoje okruzi ili regioni u kojima se čini da su žene manje zastupljene? Ako da, pod kakvim okolnostima?
- Da li postoje sistemski nedostaci ili prepreke u procesu registracije birača koji idu na štetu žena?
 - Da li vlasti vode biračke spiskove redovno osvežavane promenjenim podacima u pogledu imena i adresa?
 - Da li su kancelarije za registraciju birača tako smeštene da je omogućena laka pristupačnost?
- Da li su informacije o registraciji dostupne na način koji je pristupačan ženama?
- Da li su zvanična lica ili NVO uključeni u akcije mobilizacije žena za upis u biračke spiskove?
- Da li postoje neke posebne okolnosti koje ograničavaju pristup žena dokumentima?
- Da li postoje neka jezička, ili ograničenja pismenosti, koja posebno utiču na žene?
- Da li postoje kulturne tradicije koje imaju tendenciju da usporavaju ili ograničavaju upis žena u birački spisak ili njihovo učešće? Etnički ili nacionalni običaji? Tradicije povezane sa religijom? Opšte patrijarhalne tradicije? Da li organi vlasti preduzimaju bilo kakve mere kako bi se one prevazišle?

- ▶ UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I NJENE IMPLIKACIJE ZA ŽENE
- ▶ ČINIOCI KOJI MOGU UMANJITI DOBRE NAMERE
- ▶ PLATFORMA I NAPORI ZA PRIVLAČENJE GLASOVA ŽENA

4. POLITIČKE PARTIJE I NAPREDOVANJE ŽENA: ULOGA POLITIČKOG ANALITIČARA

Najvažnija dužnost političkog analitičara Posmatračke misije je utvrđivanje nivoa i prirode učešća žena u politici na konkretnim izborima. Ovo podrazumeva ulogu žene kao kandidata i u političkoj partiji. Takođe, odnosi se na razmeru u kojoj političke partije integrišu žene i ženska pitanja u svoje aktivnosti i strategiju kampanje.

A. UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I NJENE IMPLIKACIJE ZA ŽENE

Sa izuzetkom nezavisnih kandidata, mnoge žene koje teže da budu izabrane zavise od strukture političke partije, kada je reč o kandidaturi i podršci, kako u vreme kampanje, tako i posle izbora. Stranke, u velikoj meri, određuju kada, da li će i u kojoj meri, žena postati akter u političkoj areni. Zato je značajno da posmatrači ustanove da li i na koji način političke partije biraju žene na rukovodeće pozicije, da li biraju i podržavaju žene kao kandidate i da li pokušavaju da pridobiju žene glasače baveći se pitanjima od njihovog posebnog interesa.

Organizacija i registracija političkih partija je obično regulisana zakonom, ali u okviru šireg pravnog okvira, partije često imaju velike mogućnosti da utvrđuju internu strukturu i procedure. Čak i u razvijenim demokratijama, političke partije se u velikoj meri razlikuju u pogledu primene demokratskih principa unutar njih samih, na primer, prema tome kako vrše selekciju kandidata i na koji način sastavljaju izborne liste. Uopšteno govoreći, što jedna stranka u većoj meri prati demokratske principe i transparentnost u svojoj organizaciji, to će biti više prilika za žene da se pojave kao kandidati i da se pitanja od posebnog interesa za žene pojave kao ozbiljna pitanja u kampanji. Što su transparentnija interna stranačka pravila, to će ih aktivisti češće koristiti u zalaganju za ravnopravnost, u podršci ženama kandidatima, i u isticanju pitanja koja se tiču žena. Međutim, isuviše često internom partijskom delovanju nedostaje transparentnost ili

odgovornost čak i među samim članovima. Postoji nekoliko opštih tendencija koje je korisno zabeležiti kada je reč o uticaju pomenute partijske prakse na kandidaturu žena.

- » Stranke koje pripadaju društveno naprednim ideologijama češće promovišu žene, kao deo opšte tendencije podrške delu društva koji je tradicionalno van strukture vlasti, bilo da je reč o ženama, nacionalnim manjinama, osobama sa invaliditetom ili nekim drugim;
- » U novouspostavljenim demokratijama naročito, mnoge partije su organizovane oko jedne ugledne ličnosti. U pomenutim okolnostima, ako vodeća ličnost nije žena, po pravilu postoji smanjeno interesovanje i volja da se napravi prostor za alternativne kandidate, uključujući tu i žene;
- » Neke činjenice ukazuju da žene imaju više mogućnosti da budu kandidovane u partijama sa decentralizovanom procedurom kandidovanja, za razliku od partija koje određivanje kandidata kontrolišu iz centra;
- » Često, partije zamenjuju potpunu integraciju žena u glavne partijske strukture stvaranjem "ženskog krila". Iako takva stranačka struktura može biti značajan činilac u zastupanju i unutarstranačkom dijalogu, ona može, u izvesnoj meri, dovesti do izolacije žena i marginalizacije njihovog značaja u samoj partiji.

B. ČINIOCI KOJI MOGU UMANJITI DOBRE NAMERE

Cilj stvarne podrške kandidaturama žena može biti obezvređen unutrašnjim partijskim delovanjem ili izvrđavanjem koji omogućavaju zaobilaznje zakona i internih pravila. Posmatračka misija mora reagovati na ovakve postupke.

- » U zemljama gde postoji sistem kvota koji garantuje da će se žene naći na listama kandidata ili gde su stranke svojom voljom usvojile kvote, pomenuti zakoni i pravila mogu postati beznačajni ukoliko ženama nisu obezbeđena ona mesta na listama koja omogućavaju siguran izbor;
- » Kićenje principom rodne ravnopravnosti može završiti u isticanju mešovite liste, samo u cilju zadovoljavanja forme kod podnošenja liste ili predstavljanja da stranka ima izbalansirane liste, ali da, ubrzo posle izbora, uslede povlačenja i ostavke žena kandidata. Posmatračka misija je obavezna da pažljivo ispita svaki pokazatelj da je reč o ovakvoj praksi. Naročito one koje ukazuju da je od kandidata (a među njima posebno žena) traženo da predaju kovertirane ostavke pre nego što im je pružena mogućnost da se nađu na izbornim listama;

- ▶ U zemljama sa preferencijalnim sistemom glasanja, stranke, u izvesnoj meri, mogu nejednako podržavati žene i muškarce na svojim listama. Neke mogu prećutno hrabriti svoje pristalice da preferencijalni glas daju u korist muškarca koji se nalaze niže na listi, ili mogu da ne primene mere partijske discipline protiv kandidata koji, među pristalicama, zagovaraju nepoštovanje zvaničnog reda na stranačkoj listi;
- ▶ Partije mogu uskratiti jednaka i adekvatna uputstva, obuku, podršku ili finansijska sredstva svojim kandidatima ženama;

C. PLATFORMA I NAPORI ZA PRIVLAČENJE GLASOVA ŽENA

Platforme političkih partija mogu biti ogledalo njihove predanosti ženama i pitanjima koja se njih tiču. Pitanja koja mogu ukazivati na takvu vrstu predanosti odnose se na stranački stav o nezaposlenosti ili manjoj stopi zaposlenosti žena, ilegalnom radu u “sivoj ekonomiji”, planiranju porodice i reproduktivnom zdravlju, socijalnoj zaštiti, nasilju nad ženama, porodičnim subvencijama i dnevnoj brizi o deci.

Kad bude pregledala partijske platforme, Posmatračka misija mora utvrditi u kojoj meri one naglašavaju stavove ili strategije pitanja koja su od velikog značaja za žene. Posmatrači takođe moraju utvrditi u kojoj meri je političkim partijama važno da privuku glasove žena i da li su njihove kampanje usmerene na žene glasače. Još jedna oblast vredna pažnje je da li političke partije traže podršku NVO i grupa za zastupanje koji se bave pitanjima žena. Da li neka partije namerava da traži takvu vrstu podrške odražava njen interes i predanost da razvije efikasne programe koji interesovanja žena stavljaju među prioritete.

LISTA VAŽNIH PITANJA: PARTIJE I KANDIDATI

STRANAČKA ORGANIZACIJA I STRUKTURA

- Koliki je procenat žena članova stranke? U kojoj meri one učestvuju u vođstvu stranke? Da li postoje žene poslanici u parlamentu?
- Koja su pravila utvrđivanja stranačkog vođstva? Da li postoje posebna pravila koja se odnose na nominaciju ili kandidaturu žena? Ako postoje, da li je reč o formalnom pravilu?
- Kako se sastavlja lista stranačkih kandidata? Da li postoje posebna pravila koja se odnose na kadidovanje žena? Ako postoje, da li je reč o formalnom pravilu?
- Koliko se žena nalazi na listama kandidata i na kojim mestima?
- Da li partija ima forum žena? Ako ima koja je njegova uloga i/ili značaj?
- Da li su kandidati obavezni da predaju potpisano pismo ostavke pre nego što im se pruži mogućnost da budu stavljeni na listu?

STRATEGIJA KAMPANJE

- U kojoj se meri partijski program bavi i posebnim interesima žena?
- Da li partija ima strategiju kojom želi da privuče glasove žena?
- Da li partiju podržavaju organizacije žena?
- Kakvu vrstu podrške partije daju ženama kandidatima? Finansijsku? Prostor u medijima? Obuku za vođenje uspešne kampanje? Da li se žene pojavljuju na izbornim plakatima partije?

PROBLEMI U PREDIZBORNOM PERIODU

- Da li je bilo koja od žena kandidata bila suočena sa zastrašivanjem ili ometanjem u kampanji? Da li su se problemi sa kojima se ona suočavala tokom kampanje bili različiti od problema sa kojima su se suočavali njene kolege muškarcima?
- Da li su žene, u toku kampanje, bile suočene sa bilo kojim drugim problemom?

- ▶ *MEDIJI I NJIHOV UTICAJ NA JAVNO MNENJE*
- ▶ *OPŠTE PREPORUKE ZA PRACENJE*
- ▶ *TEHNIKE MONITORINGA MEDIJA TOKOM IZBORNE KAMPANJE*

5. ŽENE I MEDIJI: ULOGA ANALITIČARA MEDIJA

Analitičar za medije Posmatračke misije dužan je da utvrdi kvalitet i kvantitet medijske pokrivenosti žena kandidata, kao i da izvuče zaključke o opštoj prirodi medijske pokrivenosti žena u politici. Među ostalim pitanjima koje smatramo predmetom rutinskog interesovanja medijskog analitičara je i utvrđivanje obima direktne medijske pokrivenosti žena i pitanja od posebnog interesa za njih. Takođe, interesantno je i u kom stepenu je edukacija birača usmerena na žene i da li način zastupljenosti žena u medijima ili upotreba stereotipa mogu biti prepreka napredovanju žena u političkom procesu.

A. MEDIJI I NJIHOV UTICAJ NA JAVNO MNENJE

Obaveze zemalja članica OEBS-a u odnosu na demokratske izbore podrazumevaju nepostojanje zakonskih ili administrativnih prepreka za nesmetani pristup medijima na nediskriminatornoj osnovi za sve političke grupe i pojedince koji žele da učestvuju i izbornom procesu. Posmatračka misija treba da utvrdi da li se žene kandidati suočavaju sa bilo kakvom diskriminacijom u pristupu medijima.

Pored pitanja jednakog pristupa, stvarni kvantitet i kvalitet medijske pokrivenosti žena kandidata ima presudan uticaj na njihov imidž u javnosti i izborni uspeh. Glavna uloga medija u izborima bilo koje vrste je da osiguraju građanima dovoljno informacija o kandidatima i partijama da bi bili u mogućnosti da naprave odgovoran izbor. Upravo ovo naglašava potrebu da se ustanovi da li je ženama kandidatima omogućena fer i nepristrasna zastupljenost u medijima. Zato Posmatračka misija mora ispitati sledeće: da li mediji ističu vidljivost žena kandidata, da li neguju i promovišu stav da su žene u politici normalna pojava, i da li prikazuju žene na način koji promoviše javno poverenje u njihove kvalitete kao političkih lidera. Način na koji mediji predstavljaju ženu može biti značajan pokazatelj položaja žene u društvu uopšte.

B. OPŠTE PREPORUKE ZA PRAĆENJE

Posmatračka misija mora reagovati na navedene pokazatelje medijskog tretmana žena.

- » Žene kandidati često u celini dobijaju manje medijskog prostora od njihovih kolega muškaraca, a takođe su i manje medijski istaknute. Žene kandidati mogu biti u manjoj meri upotrebene kao izvor mišljenja ili informacija i njihovi izgledi da će biti pozvane kao gošće u političkim programima mogu biti manji;
- » Za razliku od muških kolega, žene kandidati mogu imati manju medijsku pokrivenost kada je reč o njihovim političkim stavovima ili pitanjima a više kada je reč o njihovim ličnim karakteristikama i izgledu;
- » Kao kandidati, žene često mogu biti predstavljene u okviru njihovih tradicionalnih uloga supruga i majki. Ovakvo predstavljanje može biti nametnuto od strane medija ili može biti korišćeno od političkog marketinga, promovisano od stranaka ili samih kandidata. Na primer, žene kandidati se često mogu pozivati na svoj položaj majke i osobe koja brine o drugima da bi opravdale stavove o pitanjima poput obrazovanja i brige o deci;
- » Važnost takozvanog “ženskog pitanja” može biti potcenjeno ukoliko je, na primer, objavljeno u ženskoj rubrici a ne u glavnim vestima.

C. TEHNIKE MONITORINGA MEDIJA TOKOM IZBORNE KAMPANJE

Kada posmatračka misija ima čitav medija-monitoring tim za kontinuiranu analizu elektronskih i štampanih medija, političkog marketinga i uređivačke politike, pruža se prilika da se prošire evaluacioni kriterijumi da bi se identifikovale tendencije medijske pokrivenosti žena i njihovog predstavljanja.

Obično, potpuni monitoring medija uključuje komparativno merenje vremena i prostora posvećenog raznim partijama i kandidatima i analizu tona u svakom pojedinačnom članku ili emisiji, uz utvrđivanje da li je pozitivan ili negativan. U cilju sagledavanja tretmana žena kandidata u poređenju sa muškim kolegama, korisno je da se postojeći rezultati analize takođe povežu sa problemima rodne ravnopravnosti.

Ako predloženo nije izvodljivo ili ako ne postoji potpun medija-monitoring tim, moguće je, sa ograničenim brojem ljudi i u ograničenom vremenu, sprovesti kratku analizu – čak iako njeni rezultati ne predstavljaju zadovoljavajući statistički uzorak – da bi se utvrdile razlike koje mogu postojati u načinu medijske pokrivenosti žena i muškarca kandidata.

Mogu se primeniti dva metoda, koja se međusobno ne isključuju:

- ▶ Može se angažovati lokalno osoblje kako bi pratilo određene programe na glavnim televizijskim stanicama u vreme koje odredi analitičar medija. Svakom članu ekipe može biti dodeljen zadatak da prati određene vesti ili politički program tako da ni jedan član ekipe ne bude pretrpan poslom.
- ▶ Lokalno osoblje može napraviti detaljnu analizu velikog broja publikacija objavljenih istog dana, neposredno pred dan izbora.

U svakom pojedinačnom slučaju, osoblje može analizirati i beležiti zapažanja u vezi sa:

- ▶ Brojem objavljenih članaka i količinom vremena u elektronskim medijima posvećenog muškarcima i ženama kandidatima;
- ▶ Odnosom prostora u novinama i vremena u elektronskim medijima posvećenog ličnim karakteristikama ili izgledu, nasuprot stavovima i političkim aktivnostima muškaraca i žena;
- ▶ Merom u kojoj su žene predstavljene u svojoj tradicionalnoj ulozi žene i majke;
- ▶ Merom u kojoj su jezik, prikazivanje ili vizuelna predstava upotrebljeni da umanje dostojanstvo ili obesmisle dostignuća žena;
- ▶ Brojem članaka o pitanjima od posebnog interesa za žene, i njihovim mestom objavljivanja u rubrici vesti ili u ženskoj rubrici.

LISTA VAŽNIH PITANJA: MEDIJI

MEDIJSKA POKRIVENOST ŽENA I TEMATIKA VEZANA ZA ŽENE

- Kako bi se mogao oceniti opšti prikaz žena u medijima masovne komunikacije?
 - Kompetentne, sposobne i profesionalne?
 - Prikazane u okvirima tradicionalnih stereotipa žene i majke?
 - Senzacionalističko predstavljanje?
- Gde štampani mediji obično stavljaju tekstove o problemima od posebnog interesa za žene? Na naslovnu stranu?
- Da li mediji obično koriste seksistički rečnik ili etikete za žene, posebno žene lidere?
- Koji procenat spikera i voditelja političkih programa su žene? Koji procenat urednika ili političkih kolumnista su žena?

MEDIJSKA POKRIVENOST ŽENA I IZBORA

- Da li žene kandidati imaju jednaku mogućnost pristupa medijima na nediskriminatorskim osnovama?
- Da li žene kandidati, u poređenju sa muškarcima, dobijaju kvantitativno i kvalitativno jednaku medijsku pokrivenosti? Ako to nije slučaj, koliku medijsku podršku dobijaju žene i muškarci u odnosu na broj kandidata svakog roda?
- Da li je bilo koja neravnopravnost u količini medijske pokrivenosti rezultat izbora medija ili političkih partija?
- Da li postoji neka vrsta političkog marketinga posebno usmerena na žene glasače?
- Da li je bilo koja edukacija glasača ili akcija “izađi i glasaj” usmerena posebno na žene?

6. STALNI I PRIVREMENI POSMATRAČI: ULOGA KOORDINATORA STALNIH POSMATRAČA

U okviru Posmatračke misije, koordinator stalnih posmatrača ima odgovornost da im omogući da budu upoznati sa prioritetima vezanim za žene i izbore kako bi njihovi izveštaji sa terena bili korisni u proceni i donošenju zaključaka o problemima kojima se bavimo. Koordinator stalnih posmatrača mora tesno saradivati sa rodnim analitičarem ili stručnjakom za rodnu ravnopravnost kako bi utvrdio način na koji najbolje može da definiše zadatak stalnih posmatrača. Koordinator stalnih posmatrača će takođe pomoći u određivanju prioriteta privremenih posmatrača u pogledu izveštavanja o aktivnostima žena na dan izbora.

A. STALNI POSMATRAČI

Stalni posmatrači imaju centralnu ulogu u obezbeđivanju pokrivenosti cele zemlje od strane Posmatračke misije, u prikupljanju informacija o političkim događajima i trendovima u regionima i u prepoznavanju regionalnih posebnosti koje mogu uticati na izbore. Kao takvi, oni imaju presudan udeo u doprinosu analize Posmatračke misije o ulozi žena u izbornom procesu. U cilju efikasnosti, oni moraju biti informisani o ODIHR opštem pristupu pitanju rodne ravnopravnosti i izborima i moraju imati u vidu OEBS-ove i druge međunarodne obaveza o ljudskim pravima žena, naročito njihovim izbornim pravima. Informacije u prvom poglavlju daju osnovna saznanja korisna stalnim posmatračima kao i članovima glavnog tima Posmatračke misije.

U toku svog redovnog rada, stalni posmatrači treba da budu u mogućnosti da prikupе veliki broj raznovrsnih i korisnih informacija o ulozi žena u izbornom procesu u njihovom regionu. Ove informacije treba da budu uključene u njihov redovni izveštaj štabu Posmatračke misije. Imajući u vidu veliki teret rada sa kojim su stalni posmatrači često suočeni, pažnja koju posvećuju pitanjima rodne ravnopravnosti može u velikoj meri biti različita. Zbog toga ih glavni tim mora posebno upozoriti na specifična pitanja i probleme koji iziskuju budnost i potrebu da budu praćeni.

B. PRIVREMENI POSMATRAČI

Privremeni posmatrači takođe treba da budu uključeni u posmatranje učešća žena na dan izbora. Formulari za izveštavanje koje koriste privremeni posmatrači u toku posmatranja izbornih aktivnosti na biračkim mestima moraju sadržati pitanja koja se odnose i na ovaj problem tako da se podaci mogu prikupiti analizom postojećih formulara.

- » Privremeni posmatrači moraju dobiti instrukcije kako da ustanove broj muškaraca i žena u odborima na svakom biračkom mestu i pol svakog predsedsednika odbora;
- » Takođe, privremeni posmatrači mogu dobiti uputstava kako da ustanove odnos broja žena koje obavljaju dužnost stranačkog posmatrača i/ili lokalnog nestranačkog posmatrača;
- » U meri u kojoj je to moguće, privremeni posmatrači moraju od predsednika odbora na biračkim mestima tražiti procenu koliko je muškaraca a koliko žena stvarno glasalo ili, ako je potrebno, da formiraju subjektivan stav zasnovan na sopstvenim zapažanjima;
- » Formulari za izveštavanje moraju ostaviti mogućnost prijave incidenta “porodičnog glasanja” kada dve ili više osoba uđu u istu biračku kabinu da zajedno glasaju. Uobičajeno je da porodično glasanje najčešće podrazumeva zajedničko glasanje muža i žene. Porodično glasanje je kršenje OEBS standarda o tajnosti svakog pojedinačnog glasa i posebno, može staviti u podređeni položaj žene, naročito u tradicionalnim patrijarhalnim društvima gde im mogu biti uskraćene potrebne mogućnosti da nezavisno biraju. Učestalo porodično glasanje može ukazazati na činjenicu da žena nema jednake mogućnosti da učestvuje u izborima.
- » Incident “glasanja preko posrednika”, kada jedna osoba donese na uvid dokumente nekoliko drugih osoba i glasa u njihovo ime – takođe treba da bude prijavljen. Glasanje preko posrednika nije dozvoljeno u većini zemalja zato što ugrožava tajnost glasanja i nije u skladu sa OEBS standardima. Glasanje preko posrednika je češće u ruralnim sredinama i u jednom broju manjinskih grupa i može staviti u neravnopravan položaj posebno ženu. Privremeni posmatrači moraju uvrstiti na koji način birački odbori rešavaju bilo koji pokušaj glasanja preko posrednika.

PODSETNIK ZA STALNE I PRIVREMENE POSMATRAČE

STALNI POSMATRAČI

- Da li ima žena kandidata u vašem regionu? Ako ima, koliko ih je? Da li ih je više ili manje u odnosu na prethodne izbore?
- Da li neke partije imaju приметно više žena kandidata nego druge? Da li se neke partije posebno trude da privuku glasove žena ili se bave pitanjima od posebnog interesa za žene?
- Da li već postoje žene koje su izabrane kao lideri u oblasti u kojoj ste posmatrač? U kom broju?
- Da li su žene članovi regionalne ili lokalne izborne komisije? U kom broju su zastupljene? Koliko je žena među predsednicima tih komisija?
- Da li u oblasti gde ste posmatrač ima isti broj registrovanih žena glasača kao i muškaraca? Ako to nije slučaj, možete li ustanoviti zašto je tako?
- Postoji li edukacija za glasače ili akcije “izađi i glasaj” namenjena ženama?
- Ako postoji veliki broj pripadnika manjina, u oblasti u kojoj posmatrate izbore, da li žene pripadnice tih manjina, kao i muškarci, aktivno učestvuju u izborima ili postoje izvesni činioci koji ometaju njihovo učešće?
- Da li postoji bilo kakav problem u oblasti u kojoj ste posmatrač koji utiče na učešće žena kao glasača i/ili kandidata, bilo pozitivno ili negativno?

PRIVREMENI POSMATRAČI

- Koliko je žena i muškaraca članova biračkih odbora na svakom biračkom mestu? Da li je predsednik biračkog odbora muškarac ili žena?
- Koliko je muškaraca a koliko žena glasalo na vašem biračkom mestu? Ako službena lica na vašem biračkom mestu nemaju podatke o tome, da li ste posmatrajući zapazili da je broj žena i muškaraca koji su glasali otprilike jednak?
- Da li je bilo slučajeva “porodičnog glasanja”?
- Da li je bilo slučajeva “glasanja preko posrednika”?
- Da li ste, tokom posmatračkog procesa i/ili razgovora sa službenim licima na biračkom mestu, predstavnicima partija i glasačima, приметili bilo šta što ukazuje da žene glasači ne učestvuju u procesu na isti način kao i muškarci?
- U kom odnosu su žene zastupljene u redovima lokalnih posmatrača, bilo da su predstavnici političkih partija/kandidata ili lokalni neutralni posmatrači?

- ▶ ŽENE U DRUŠTVU
- ▶ ŽENE U POLITICI
- ▶ ZVANIČNI IZVORI INFORMACIJA
- ▶ NEVLADINE ORGANIZACIJE

7. DETALJNIJE ANALIZE I INFORMACIJE: ULOGA RODNOG ANALITIČARA

Gde god je to moguće i gde god se ukaže potreba, ODIHR će postaviti rodnog analitičara sa punim radnim vremenom kao člana glavnog tima Posmatračke misije na izborima. Rodni analitičar je zadužen za širok spektar rada misije koji se odnosi na probleme roda i učešća žena na izborima. Rodni analitičar mora dati smernice svim članovima glavnog tima i stalnim posmatračima, da osigura da rodno pitanje bude uključeno u glavni korpus pitanja na kojima radi Posmatračka misija, da koordinira rad tima za pitanja rodne ravnopravnosti i da preuzme izveštavanje, donošenje zaključaka i preporuka po pitanjima vezanim za rodnu ravnopravnost u okviru izbora. Podsekcija koja sledi navodi raznovrsna pitanja koja mogu biti temeljnije istražena u radu rodnog analitičara.

U odsustvu rodnog analitičara sa punim radnim vremenom, šef misije mora odrediti jednog člana glavnog tima, da pored svojih redovnih obaveza, bude gender focal point. S obzirom da focal point ima druge dužnosti koje mu oduzimaju veliki deo radnog vremena, njegova ili njena uloga biće koordinatorska. Uobičajeno je da rodni analitičar ili focal point ima pomoć lokalno zaposlenog pomoćnika koji će se posvetiti skupljanju informacija, prevodu i analizi učešća žena. Pod vođstvom rodnog analitičara ili stručnjaka za pitanja rodne ravnopravnosti, lokalni pomoćnik može da obezbedi podršku drugim članovima glavnog tima prilikom monitoringa problema vezanih za rod u njihovom delokrugu delovanja.

A. ŽENE U DRUŠTVU

Mogućnost žene da u potpunosti iskoriste svoja ljudska prava i da u potpunosti učestvuju u političkom životu zavisi od društvenih prilika u zemlji. Analiza položaja žene u društvu uopšte i bilo koje prepreke koje stoje na putu njenog napretka mogu predstavljati vrednu osnovu za bolje razumevanje uloge žene u izbornom procesu. U društvu u kojem su žene uglavnom neravnopravne – u pogledu zakonskih prava, ekonomije, obrazovanja i u okviru drugih oblasti – izvesnije je da će one biti u podređenom položaju u pogledu izbornih prava i učešća u političkom životu.

Da bi se utvrdilo da li je izborno poprište jednako za žene i muškarce, korisno je da Posmatračka misija usmeri pažnju na opšte društvene uslove. Lista pitanja koju iznosimo neophodna je da bi se utvrdilo da li zemlja poštuje međunarodne standarde o ljudskim pravima žena prihvaćene od strane svih zemalja članica OEBS-a i koje su deo CEDAW.

- » Da li su žene i muškarci jednaki pred zakonom? Da li postoji pravna diskriminacija žena? *De facto* diskriminacija? Da li žene imaju ista prava kao i muškarci u pogledu braka i u okviru porodice?
- » Da li žene imaju jednake mogućnosti obrazovanja kao i muškarci?
- » Da li žene imaju jednake mogućnosti zapošljavanja kao muškarci? Da li je stopa nezaposlenosti veća među ženskom populacijom? Da li su plate žena niže? Da li žene imaju jednake mogućnosti vezane za bankarske pozajmice i kredite?
- » Da li žene imaju jednaka prava na zdravstveno osiguranje?
- » Da li je nasilje nad ženama problem koji prožima društvo?
- » Da li je društvo u opštim crtama razumelo i prihvatilo koncept jednakosti između žena i muškaraca i poštovanje ljudskih prava žena?
- » Da li postoji uočljiva podela urbana/ruralna u stavu prema jednakosti između muškaraca i žena?

B. ŽENE U POLITICI

Prvo poglavlje daje osnovnu listu statističkih podataka koje Posmatračka misija treba da prikupi, a koji su od koristi da se ustanovi nivo učešća žena u politici. Misije sa rodnim analitičarem u timu moraju biti u mogućnosti da se temeljnije udube u prikupljanje i analizu takvih podataka stavljajući ih u još značajniji kontekst.

Na primer: Posmatračka misija mora tražiti da dobije podatke o odnosu broja žena i muškaraca u odlazećem sazivu parlamenta. U svakom slučaju, kada je misija u prilici da posveti više vremena i pažnje rodnom pitanju, korisno je da pribavi komparativne statističke podatke o broju muškaraca i žena koji se bore za ponovni izbor i broju onih koji su odustali od ponovnog izbora. U nekim zemljama, raspoložive činjenice ukazuju da žene češće biraju da napuste politiku nego muškarci. Razlozi ove pojave, koji su žene na javnim funkcijama često sa zabrinutošću isticale, su teškoće u uspostavljanju

ravnoteže između profesionalnih obaveza i porodičnog života, nesrećno osećanje da nisu ozbiljno shvaćene, nezadovoljstvo atmosferom konfrontacije u mnogim parlamentima, ili osećaj da ne mogu da napreduju dovoljno zbog snažne mreže muške solidarnosti. Imajući u vidu broj onih koji se ponovo kandidaju može se ustanoviti da li postoji praksa napuštanja funkcija od stane žena u neproporcionalnom broju. Razgovori sa onima kojima je mandat istekao mogu obezbediti uvid u razloge koji su ih naveli da ne traže reizbor.

Takođe je preporučljivo da Posmatračka misija ustanovi broj potencijalnih kandidata čiju je kandidaturu izborna komisija odbila. Naročito, treba uporediti i ustanoviti da li postoji nesklad između ukupnog broja odbijenih kandidata žena i kandidata muškaraca. U slučaju da takav disparitet postoji, Posmatračka misija može želiti da istraži i ustanovi razlog ovog nesklada.

Temeljnija analiza broja muškaraca i žena na izbornim listama može takođe obezbediti vredan uvid u učešće žena na izborima. Pored nacionalne statistike, Posmatračka misija može pokušati da dobije informacije o tome da li postoje uočljive razlike u broju žena koje učestvuju na izborima u okviru različitih regiona, među manjinskim grupama i ako postoje, zašto postoje. Ako postoji veliki broj raseljenih lica u zemlji, treba ispitati da li su raseljene žene registrovane u biračke spiskove i da li učestvuju u izbornom procesu u istom broju kao i muškarci.

Do boljeg razumevanja učešća žena u političkom procesu može se doći kroz prikupljanje informacija o ženama u opštinskim i regionalnim izvršnim organima i skupštinama. Posebno je korisno saznanje o tome koliko opštinskih i regionalnih izvršnih organa ili skupština ima ženu za predsednika. Uobičajeni put do izborne funkcije na nacionalnom nivou često u osnovi ima politički uspeh na lokalnom nivou. Ako žene nisu adekvatno predstavljene u lokalnim telima, baza kvalifikovanih i iskusnih žena kandidata za funkcije na nacionalnom nivou se smanjuje.

Još jedan barometar učešća žena u politici i njihove uspešnosti je i broj ministara u vladi i na sličnim pozicijama. Ako Posmatračka misija ostaje u zemlji do formiranja nove vlade, upoređivanje broja žena u novoj i odlazećoj vladi može biti dobra ilustracija za postojeći trend. Pregledom kabinetskih mesta može se ustanoviti koji resori pripadaju ženama. Iako postoje izuzeci, ženama se najčešće dodeljuju resori za socijalni rad koji se uobičajeno smatraju ženskim pitanjima. Kritičari prigovaraju da je ova praksa odraz društvenih očekivanja zasnovanih na stereotipu o ulozi žene kao majke domaćice i stava o tome koje su funkcije pogodne za žene a koje nisu.

U određenom broju zemalja osnovane su “ženske” političke partije. One mogu biti izvor informacija o ženama u izbornom procesu, kao i o pitanjima od posebnog interesa za žene. Iako su forumi žena u okviru političkih partija takođe u poziciji da daju koristan uvid u probleme žene, u stvarnosti njihovi stavovi su u najvećem broju slučajeva odraz partijskog stava.

Još jedan pokazatelj je i način na koji je žena tretirana u okviru zakonodavnog sistema, naročito u pogledu izborne problematike. Pored njenih *de jure* prava, da li su sudovi dostupni ženama, i da li su žene koje se žale podjednako tretirane kao muškarci? U slučaju da je žena kandidat ili funkcioner političke stranke uključena u žalbeni spor ili neki drugi sudski slučaj koji se tiče izbora, Posmatračka misija mora pažljivo da prati izborna pitanja o kojima je reč i da utvrdi da li se u datom slučaju postupa različito u odnosu na slične slučajeve u kojima su akteri muškarci.

Peto poglavlje predstavlja osnovni vodič o odnosu roda i medija u toku izbora. Posmatračka misija koja ima rodnog analitičara može imati mogućnosti da napravi širu analizu tretmana žena u medijima i uticaja na njihovo učešće i izglede. Na primer, u meri u kojoj sredstva dozvoljavaju, analiza medija uzela bi u obzir i dodatne komparativne kriterijume o odnosu medija kako prema ženi tako i prema muškarcu. Ti kriterijumi mogu da sadrže i zahtev da se utvrdi da li je sadržaj članka ili emitovane vesti o jednom kandidatu usmeren uglavnom na informacije o njegovoj ličnosti, porodičnom statusu ili ličnim karakteristikama pre nego na politička pitanja; i da li sadržaj uključuje pitanja tipično vezane za žene, kao što su zdravlje, briga o deci, socijalno osiguranje ili obrazovanje bez obzira da li su objavljene informacije vezane za kandidata ili političku partiju.

C. ZVANIČNI IZVORI INFORMACIJA

Izvestan broj državnih institucija može biti značajan izvor za stvaranje što raznovrsnijeg rodnog profila zemlje u kojoj se posmatrači nalaze:

- » Organi za sprovođenje izbora na centralnom i, posebno, regionalnom nivou biće primarni izvori informacija o komparativnom broju muškaraca i žena kandidata, članova biračkih komisija, biračkih odbora i predsedsednika ovih tela;
- » Službe lokalne uprave i lokalna policija su najverovatniji izvor informacija o broju registrovanih glasača i komparativnih podataka o broju muškaraca i žena registrovanih u regionu;

- ▶ Posmatračka misija treba da utvrdi koje ministarstvo, odeljenje ili komisija ima posebnu dužnost da brine o primeni jednakih prava, antidiskriminaciji, ili odredbama rodne jednakosti. Takođe, treba imati u vidu ukoliko takav organ ne postoji. Često, agencija nije samostalno telo već je podređena određenom ministarstvu, na primer, ministarstvu rada i zapošljavanja ili porodice i socijalne zaštite. Ove agencije moraju biti u mogućnosti da daju značajne informacije i uvid u strategije i izazove sa kojima se suočavaju u promovisanju i jačanju rodne jednakosti.
- ▶ U skoro svim zemljama, postoji statistička služba ili institut koji prikuplja podatke o hiljadama pitanja, uključujući tu i osnovne informacije o cenzusu, ekonomske podatke, obrazovnu i zdravstvenu statistiku, spiskove primalaca socijalne pomoći, itd. Idealno, informacije bi trebalo da budu dostupne u formi koja dozvoljava da se napravi poređenje između muškaraca i žena kada je reč o pismenosti, obrazovanju, zapošljavanju i prihodima;
- ▶ Kancelarija ombudsmana ili nacionalna kancelarija za ljudska prava može biti značajan izvor informacija o posebnim problemima koji se tiču žena;
- ▶ Sastanci sa sudijama i tužiocima, kao i sa profesionalnim udruženjima advokata i ženskim zastupničkim organizacijama, mogu da obezbede uvid kako se zakonodavni sistem odnosi prema ženi.

D. NEVLADINE ORGANIZACIJE

Jedan od esencijalnih zadataka Posmatračka misija je i sastanak sa nevladinim organizacijama, profesionalnim organizacijama i civilnim grupama. Njihov doprinos može biti posebno koristan u potvrđivanju ili opovrgavanju utiska koji se stvara na osnovu zvaničnih izvora. Kada je reč o pitanjima vezanim za učešće žena u izbornom procesu, nevladine organizacije, u velikoj meri, mogu biti pojedinačno kvalifikovane da govore o barijerama na putu učešća žena, o stepenu agilnosti državnih institucija na potrebe žena i stepenu posvećenosti pitanjima žena kandidata i izabраниh funkcionera.

Pored opštih informacija, nivo angažmana žena i učešće u radu nevladinih organizacija je samo po sebi merilo aktivnosti žena u političkom životu u jednom društvu. Takva vrsta učešća može biti potencijalna snaga društvenih promena. Utvrđivanje statusa ženskih nevladinih organizacija, njihova prihvaćenost kao integralnog dela građanskog društva, njihova efikasnost u podizanju svesti, i njihova sposobnost da utiču na društvene i političke promene može dati drugu dimenziju posmatranja učešća žena u političkom procesu.

LISTA VAŽNIH PITANJA

ŽENE U DRUŠTVU

- U kojoj meri država ispunjava OEBS-ove i druge međunarodne obaveze o ljudskim pravima žena i ravnopravnosti muškaraca i žena?
- Da li su žene ravnopravne pred zakonom? Kako se sudovi odnose prema njima naročito kada je reč o pitanjima izbora?
- Da li postoje bilo kakvi dokazi o diskriminaciji žena u društvu?
- Da li žene imaju jednak pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i zapošljavanju?
- Da li žene uživaju jednakost u ekonomskoj sferi?
- Da li žene koriste pomoć nacionalnih institucija, kao što je ombudsman ili komesar za ljudska prava? Ako koriste, kakve vrste prigovora iznose?

ŽENE U POLITICI

- Da li žene u većem broju napuštaju politiku nego muškarci? Ako je to slučaj, zašto? Koliko je muškaraca i koliko žena kojima je istekao mandat odlučilo da se ne kandiduje ponovo?
- Da li se, u većem broju slučajeva, odbija kandidatura žena u odnosu na muškarce?
- Da li birački spiskovi sadrže nejednak broj muškaraca i žena glasača?
- Da li su žene u dovoljnoj meri predstavljene u lokalnim većima i regionalnim skupštinama?
- Da li žene imaju značajne uloge kao ministri u vladi ili gradonačelnici?
- Da li postoje "ženske" političke partije i da li imaju značajan uticaj u društvu? Koja pitanja one smatraju kao najznačajnija?
- Da li forumi žena unutar političkih partija imaju drugačije prioritete u odnosu na centralnu političku strukturu?

NEVLADINE ORGANIZACIJE

- Da li postoje NVO koje se bave promocijom ženskih prava? Koja pitanja one smatraju pitanjima od posebnog interesa?
- Da li su NVO posebno angažavane da bi povećale učešće žena u politici? Ako jesu šta navode kao poteškoće i barijere angažovanju žena u politici?
- U kojoj meri žene učestvuju u radu NVO? U kojoj meri žene učestvuju u radu NVO koje se bave problemima izbora?
- Da li žene zauzimaju vodeće pozicije u NVO? Ako je to slučaj, da li to predstavlja efikasan oblik političkog učešća i mogućnosti da se njihov glas čuje?

ANEX: IZBOR MEĐUNARODNIH STANDARDA

IZBOR OEBS OBAVEZA

Povelja Evropske bezbednostii, Istanbul, 1999

23. Potpuno i jednako uživanje ljudskih prava od strane žena je od suštinskog značaja da bi se ostvarilo mirnije, prosperitetnije i demokratičnije OEBS-ovo područje. Obavezali smo se da obezbedimo da jednakost između žene i muškarca bude integralni deo naše politike

24. Preduzećemo mere da eliminišemo sve oblike diskriminacije žena i da iskorenimo nasilje nad ženama....

Moskovski dokument, 1991

40. Zemlje članice priznaju da je potpuna i istinska jednakost muškaraca i žena fundamentalni aspekt pravednog i demokratskog društva zasnovanog na vladavini zakona. One priznaju da je potpuni razvoj društva i blagostanja svih njenih članova podrazumeva jednake mogućnosti za potpuno i jednako učešće muškaraca i žena. U tom kontekstu one će:

40.1 – osigurati da sve CSCE obaveze o zaštiti i promovisanju ljudskih prava i fundamentalnih sloboda budu u potpunosti primenjivane, bez diskriminacije u pogledu pola;

40.2 – poštovati Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), ako su potpisnice....

40.3 – potvrde da im je cilj da dostignu ne samo *de jure* već *de facto* jednakost mogućnosti između muškaraca i žena i unaprede efikasne mere za postizanje tog cilja;...

40.8 – da podstiču i unaprede jednake mogućnosti za potpuno učešće žena u svih aspektima političkog i javnog života, u procesu odlučivanja i u okviru međunarodne saradnje uopšte;...

40.13 – da osiguraju prikupljanje i analizu podataka da bi se adekvatno utvrdio, posmatrao i poboljšao status žena...

IZBOR STANDARDA I OBAVEZA UJEDINJENIH NACIJA

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Član 2. Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.

Član 7. Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku pravnu zaštitu...

Član 21.1 Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika.

2. Svako ima pravo da na ravnopravnoj osnovi stupa u javnu službu u svojoj zemlji.

3. Volja naroda je osnova državne vlasti: ova volja treba da se izražava na povremenim i slobodnim izborima, koji će se sporvoditi opštim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili odgovarajućim postupkom kojim se obezbeđuje sloboda glasanja.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Član 3. Države ugovornice ovog Pakta obavezuju se da obezbede jednako pravo ljudi i žena na uživanje svih političkih i građanskih prava utvrđenih u ovom Paktu.

Član 25. Svaki građanin ima pravo i mogućnost...

- a. da učestvuje u vođenju javnih poslova, bilo neposredno bilo preko slobodno izabranih predstavnika;
- b. da glasa i da bude biran na povremenim ispravno održanim izborima, uz jednako i opšte biračko pravo, sprovedenim tajnim glasanjem, kojim se obezbeđuje slobodno izražavanje volje birača;

Član 26. Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na podjednaku pravnu zaštitu bez ikakvog razlikovanja...

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

Član 2. Države članice osuđuju diskriminaciju žena u svim vidovima, saglasne su da sprovedu svim odgovarajućim sredstvima koja im stoje na raspolaganju i bez odlaganja, politiku otklanjanja diskriminacije žena i radi toga se obavezuju:

- a. da unesu princip ravnopravnosti muškarca i žene u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, ako to već nisu učinile, kao i da obezbede, zakonskim ili drugim odgovarajućim merama, praktičnu primenu tog principa;
- b. da usvoje odgovarajuće zakonske i druge mere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojim se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena;

Član 7. Države članice preuzimaju sve odgovarajuće mere za otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno su dužne da obezbede, pod jednakim uslovima kao i muškarcima, pravo žena da:

- a. glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tela koja se biraju putem javnih izbora;
- b. učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti;
- c. učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji...

O OEBS/ODIHR

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna OEBS institucija koja pomaže zemljama članicama da “obezbede potpuno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da se povinuju vladavini zakona, da promovišu principe demokratije (...) da grade, jačaju i štite demokratske institucije, kao i da unaprede toleranciju u društvu” (1992 Helsinški dokument).

ODIHR, sa sedištem u Varšavi, Poljskoj, osnovan je kao Kancelarija za slobodne izbore na samitu u Parizu 1990, a počeo sa radom maja 1991. godine. Godinu dana kasnije, ime Kancelarije je promenjeno da bi ukazalo na proširenje mandata koji je uključivao ljudska prava i demokratizaciju. Danas broji 100 zaposlenih.

ODIHR je vodeća agencija u Evropi na polju *posmatranja izbora*. Ona svake godine koordinira i organizuje izvestan broj misija sa hiljadama posmatrača da bi utvrdila da li se izbori u zemljama članicama OEBS-a odvijaju u skladu sa nacionalnim zakonodavstvima i međunarodnim standardima. Njena jedinstvena metodologija omogućava temeljan uvid u sve elemente izbornog procesa. Kroz programe za pomoć, ODIHR pomaže zemljama članicama da poboljšaju njihov izborni sistem.

Aktivnosti Kancelarije na polju *demokratizacije* podrazumevaju sledeće tematske celine; vladavinu prava, građansko društvo, slobodu kretanja, rodnu jednakost, i trgovinu ljudskim bićima. ODIHR radi na iniciranju više od 100 programa ciljne pomoći svake godine, u nameri da olakša i ojača poštovanje OEBS obaveza od strane države i da razvije demokratske strukture.

ODIHR unapređuje i čuva *ljudska prava* kroz programe tehničke pomoći i obuku o pitanjima ljudske dimenzije. Ona sprovodi istraživanja i priprema izveštaje o raznim

pitanjima vezanim za ljudska prava. Pored toga, Kancelarija organizuje određeni broj skupova svake godine u nameri da ispita primenu OEBS obaveza o ljudskoj dimenziji država članica. U okviru svojih aktivnosti na polju antiterorizma, ODIHR radi na izgradnji svesti o pitanjima ljudske dimenzije i sprovodi projekte koji se u osnovi bave faktorima opasnosti od terorizma.

ODIHR daje i savetodavne usluge zemljama članicama o njenim politikama prema **Romima i Sintima**. Unapređuje izgradnju kapaciteta, umrežavanje među zajednicama Roma i Sinta i hrabri učešće predstavnika Roma i Sinta u telima koja kreiraju politiku. Kancelarija takođe ima funkciju „kliring“ centra za razmenu informacija o problemima Roma i Sinta između nacionalnih i međunarodnih faktora.

Sve ODIHR aktivnosti se odvijaju u tesnoj saradnji i koordinaciji sa OEBS institucijama i misijama na terenu, kao i u saradnji sa ostalim međunarodnim organizacijama.

Detaljnije informacije mogu se naći na ODIHR web adresi (www.osce.org/odihr).

Ovaj udžbenik daje smernice za posmatranje učestvovanja žena na izborima. On je nastao kao deo OSCE/ODIHR-ovih napora da unapredi ravnopravnost žena i muškaraca uvođenjem pitanja rodne ravnopravnosti u sve glavne oblasti svoga rada.

Ovaj udžbenik je sastavljen kao instrument koji treba da pomogne OSCE/ODIHR-ovim Izbornim posmatračkim misijama da identifikuju razne elemente nekog izbornog procesa koji mogu da imaju uticaj na ravnopravno učešće žena. On predviđa praktične korake koji treba da budu preduzeti da bi se integrisali aspekti rodne ravnopravnosti u proces nadzora izbora. Takođe, oni treba da obezbede da zaključci o obimu u kome je izborni proces u saglasnosti sa OSCE-ovim i drugim međunarodnim standardima za demokratske izbore, u potpunosti uzmu u obzir i obim u kome je izborni proces uticao kako na muškarce tako na žene.

Osim upotrebljivosti od strane OSCE/ODIHR-ovih Izbornih posmatračkih misija, ovaj udžbenik ima široku relevantnost na druge izborne međunarodne posmatračke napore kao i na rad domaćih grupa koje nadgledaju izbore.

